

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИКЛАДНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Бардіна Наталія Василівна

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

Одеса, Україна

bardina.nat@gmail.com

Мета даної доповіді – звернути увагу наукової спільноти на евристичні особливості прикладних лінгвістичних досліджень, зокрема на значущість базового терміну, необхідність побудови теорій «середнього рангу», орієнтованість на результат та шляхи верифікації отриманих знань.

Прикладна лінгвістика – це міждисциплінарний напрям дослідження, метою якого є розробка технологій оптимізації функціонування мови у суспільстві. Зміст прикладних досліджень обумовлений потребами суспільства, рівнем розвитку фундаментальної лінгвістики та рівнем методологічної підготовки самих дослідників, яка дозволяє знаходити екстралінгвістичні проблеми і розв'язувати їх за допомогою лінгвістичних інженерних планів-схем діяльності.

Загальноприйняте розмежування фундаментальної і прикладної науки ґрунтується не на розподілі завдань, а на різних принципах їхньої цілеспрямованості: проблеми, які ставлять перед вченими ззовні, називають прикладними, а проблеми, що виникають всередині самої науки, називають фундаментальними.

Особливість епістемології прикладної лінгвістики полягає, перш за все, у тому, що завдання прикладної науки, як зауважив відомий математик і філософ Д. Пойа, принципово відрізняються від завдання «чистої» тим, що в ланцюгу “попередні знання (добуті з чийось теорій та власних спостережень) – мета дослідження – послідовність евристичних операцій – результат” перша ланка більш систематизована, чітка при проведенні “чистого” дослідження і досить розмита, туманна, строката при розв'язуванні прикладної проблеми. Тут мета, кінцевий результат переважає, тому деякими даними, умовами дослідник мусить нехтувати.

Найголовніше – усвідомити, що інженерно-конструкторському рівню творчого мислення «прикладника» мають передувати не три, як в інших

конкретних дослідженнях мови, а п'ять взаємопов'язаних структурних рівнів, кожен з яких теж має власні особливості: 1) рівень формування технічного завдання, 1) художньо-образний, інтуїтивний рівень, на якому виникає скоріш відчута, ніж усвідомлена ідея, схоплена парадигмальною метафорою – базовим терміном, який надає можливість обирати один з запропонованих варіантів на наступних рівнях; 3) світоглядний (філософський, методологічний) рівень, який призначений співвіднести образ з усім строем світобачення, з цілісним онтологічним та гносеологічним ландшафтом; 4) фундаментальний (теоретичний, логіко-математичний) рівень, котрий окреслює лінгвістичний предмет (нагадаємо, що сучасна лінгвістика – наука однооб'єктна, але поліпредметна), коло теорій, які вбачаються оптимальними; 5) диспозитивний рівень, введення якого було запропоновано та апробовано видатним американським соціологом Р.Г. Мертоном у т.з. «теоріях середнього рангу»; побудова «диспозитиву» – це створення напівемпіричної гетерогенної схеми досліджуваного явища, яка містить окремі складові досліджуваного об'єкту, досягнення різних (не лише лінгвістичних) теорій, аналіз дискусій, що дозволяє виявити проблеми моделювання предмету дослідження і створює можливості вплинути на реальність, конкретне явище. Диспозитив використовують як методологічну планкарту, а також конфігуратор можливого об'єкту (предмету), який можна перенести до площини конкретного дослідження. Це «місток» між широкими теоріями та малими робочими гіпотезами, яких достатньо виникає у повсякденних дослідженнях. Пересування цим містком кожного разу відкриває перед дослідником нові можливості.

Ця епістемологічна схема відповідає сучасній науковій методології, яка досі мала три рівноцінні ідеали науки – «античний», «природознавчий», «гуманітарний», але в останні десятиліття отримала ще один ідеал – «соціальний».

Така, власно кажучи, загально визнана у сучасній науці система творчого мислення була у другій половині ХХ століття доповнена видатним американським соціологом Р.Г. Мертоном, який був не задоволений ефективністю соціолінгвістичних теорій. У своїй книзі «Теоретична соціологія», виданій у 1967 році, він детально описав і систематизував принципи створення теорій середнього рівня, або середнього рангу (The theory of the middle range). Особливість цих теорій – «напівемпіричний» характер, тобто базування на функціональному аналізі, який, з одного боку, відкривав можливості перенесення його до операціональної площини і далі – до площини конкретного дослідження. З іншого боку, концептуальність

цього функціонального аналізу надавала можливість інтерпретувати емпіричні дані, застосовувати їх для створення узагальнюючої теорії.

Теорії третього рангу виступали «містком» між широкими

Цей евристичний винахід соціолога може підвищити ефективність і лінгвістичних досліджень. І не лише тому, що саме теорії середнього рангу забезпечують зв'язок між конкретним мовознавчим аналізом і фундаментальними теоріями, надають сенсу інженерним розробкам, але й тому, що у Якщо у дослідженнях гуманітарного типу (йдеться не лише про дослідження в галузі гуманітарних наук, а про методологічну орієнтацію взагалі) на відміну від природознавчого зразка враховано позицію дослідника, припущено різні інтерпретації емпіричного матеріалу, але ж головним завданням є отримання теоретичного пояснення реальності без втручання до неї, то у дослідженнях соціального типу головною метою є продукування знань для критики соціальної дійсності та ефективного застосування [22, с. 74].

А саме це й потрібно прикладній лінгвістиці – оперувати не з вічними умовами та відношеннями, а з гіпотетичними схемами, які, потрапляючи на новий ґрунт, стимулюють зростання нових умов і залежностей.

Брак «теорій середнього рангу», на практичну відсутність яких звернула увагу відомий російський лінгвіст Р.М. Фрумкіна у своїх ґрунтовних статтях «Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология?» и «"Теории среднего уровня" в современной лингвистике», уповільнює розвиток лінгвістики взагалі, а розвиток прикладного напряму особливо, оскільки критерієм ефективності прикладних наук є поєднання здатності пояснити мінливість мовних процесів та явищ у суспільстві та здатності задовольнити соціальне замовлення. Використовуючи сучасну термінологію, прикладну лінгвістику можна віднести до диспозитивних наук (від *dispositivus* – розпоряджувальний) – наук, які припускають вибір з декількох варіантів. Наука про мову взагалі хоча й однооб'єктна, але поліпредметна пізнання природної мови у самому широкому сенсі (мова – мовлення – текст – повідомлення – мовна комунікація – мовленнєва діяльність тощо) – унікальний і своєрідний різновид пізнавальної діяльності, яка поєднує в собі наукові та ненаукові царини, предмети, які принципово припускають і принципово не припускають наукове описання. Визначальним тут є не спосіб отримання знання, а істинність/неістинність отриманого будь-яким шляхом (практичним, інтуїтивним, дедуктивним та ін.) знання. Єдиним же критерієм істинності, як відомо, була і залишається практика [16]. Таким чином, у розпорядженні лінгвіста-прикладника є безліч не лише власне лінгвістичних, але й філософських, психологічних, культурологічних, соціологічних

досліджень, в який містяться знання, корисні для розв'язання конкретного завдання.

При цьому ми пам'ятаємо, що завдання прикладної науки, як зауважив відомий математик і філософ Д. Пойа, принципово відрізняються від завдання «чистої» тим, що в ланцюгу “попередні знання (добуті з чітких теорій та власних спостережень) – мета дослідження – послідовність евристичних операцій – результат” перша ланка більш систематизована, чітка при проведенні “чистого” дослідження і досить розмита, туманна, строката при розв'язуванні прикладної проблеми. Тут мета, кінцевий результат переважає, тому деякими даними, умовами дослідник мусить нехтувати [19, с.145 – 149].

Таким чином, для реалізації практико-орієнтованого мислення необхідна побудова «диспозитиву» – гетерогенної схеми досліджуваного явища, яка містить окремі складові досліджуваного об'єкту, досягнення різних теорій, аналіз дискусій, що дозволяє виявити проблеми моделювання предмету дослідження і створює можливості вплинути на реальність, конкретне явище. Диспозитив використовують як методологічну планкарту, а також конфігуратор можливого об'єкту (предмету) [22, с. 77].

Дослідницька діяльність прикладного лінгвіста побудована за принципом «човника»: виявивши факти неефективного функціонування мови, дослідник звертається до фундаментальних теорій, які б могли пояснити це, до методологічного рівня, щоб виявити можливість вирішення проблеми у межах певної парадигми, сягає рівня формування інтуїтивного образу, оскільки базова наукова метафора охоплює основні диференційні ознаки предмету, який потім стає центром теоретичної системи, допомагає визначити вагомість кожної теорії середнього рівня можливих для предмету інженерного конструювання, сприяє визначенню необхідного дослідницького інструментарію, встановленню необхідних інтегративних зв'язків як по горизонталі (в межах рівнів однієї науки), так і по вертикалі (між однорівневими дослідженнями різних наук). Потім дослідник повертається назад в пошуках відповідної теорії середнього рангу та конкретних методик конструювання мовних технологій; у випадку їхньої відсутності – будує власну модель явища, яку намагається застосувати для оптимізації досліджуваного дискурсу, перевіряє її на практиці, знов звертається до фундаментальних рівнів, щоб внести певні корективи тощо.